

УДК 349.3-054.73

DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2021.06.04>

Галкін В'ячеслав Леонідович,
аспірант кафедри державно-правових
дисциплін Луганського державного
університету внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка
ORCID 0000-0002-1941-5391
slavyan1209@gmail.com

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПЕНСІЇ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЯВИЩА

Анотація

Ефективне регулювання пенсійних відносин відіграє важливу роль у становленні України як конституційної, правової держави, яка проголошує, що людина є основною соціальною цінністю та гарантує соціальне забезпечення на рівні не нижчому за прожитковий мінімум у визначених законом випадках. Аналіз наукових позицій щодо визначення поняття пенсії надає змогу зрозуміти, що більшість наукових доробків у цій сфері будується на пострадянських працях, які, своєю чергою, ґрунтувалися на нормативній базі СРСР.

Метою статті є дослідження поняття пенсії з правової точки зору та формування його визначення з урахуванням особливостей чинної нормативно-правової бази. Для її досягнення сформульовано такі завдання: здійснити аналіз науково-теоретичних визначень понять «пенсія», запропонованих правниками радянського періоду та сучасними науковцями; виявити проблематику дефініції цього поняття та запропонувати власне його визначення.

Наукова новизна полягає в дослідженні науково-теоретичного визначення поняття пенсії як соціально-правового явища, вдосконаленні існуючого науково-теоретичного визначення поняття пенсії.

Висновки. *Право пенсійного забезпечення є фундаментальним конституційним правом. Не дивлячись на це, у сучасній правовій науці до цього часу не сформовано єдиного визначення цього соціально-правового явища. Ліва частина існуючих дефініцій вироблена на базі радянського законодавства та не повною мірою відповідає сучасній суті пенсії. Водночас більшість правників погоджується, що пенсією є певний вид соціальної грошової виплати. Однак таке тлумачення є завузьким, а тому вважаємо, що доречно визначити пенсію як державний соціально-правовий інструмент, який гарантує регулярну соціальну підтримку у формі щомісячної грошової виплати за рахунок спеціальних фондів та/або коштів державного бюджету, яка призначається на певний строк або довічно та у розмірі, що не може бути меншим за прожитковий мінімум, періодично перераховується та припиняється виключно у випадках, передбачених законом.*

Ключові слова: *пенсія, соціальне забезпечення, конституційні гарантії, соціальна підтримка, пенсійне забезпечення.*

Halkin Viacheslav L.,
postgraduate student of the Department of State and Legal
Disciplines of the Luhansk State University
of Internal Affairs named after E. O. Didorenko
ORCID 0000-0002-1941-5391
slavyan1209@gmail.com

SCIENTIFIC AND THEORETICAL DEFINITION OF THE CONCEPT OF PENSION AS A SOCIO-LEGAL PHENOMENON

Abstract

Effective regulation of pension relations is very important for formation of Ukraine as a constitutional state governed by the rule of law, which proclaims a person as a basic social value and guarantees social security at a level which cannot be lower than the subsistence level in cases specified by law. The analysis of scientific positions on the definition of the concept of pension makes it possible to understand that most of the scientific achievements in this area are based on post-Soviet works which were based on the regulatory framework of the USSR.

The aim of the article is to study the concept of pension from a legal point of view and the formation of its definition taking into account the peculiarities of the current legal framework. To achieve this, the following tasks are formulated: to analyze the scientific and theoretical definitions of the concept of «pension», proposed by lawyers of the Soviet period and modern scientists; identify the problems of definition of this concept and propose its own definition.

The scientific novelty lies in the study of scientific and theoretical definition of the concept of pension as a socio-legal phenomenon, improving the existing scientific and theoretical definition of the concept of pension.

Conclusions. The right to a pension is a fundamental constitutional right. Despite this, modern legal science has not yet formed a single definition of this socio-legal phenomenon. A lot of existing definitions are based on Soviet legislation and does not fully correspond to the modern essence of pensions. At the same time, most lawyers agree that a pension is a type of social cash benefit. But such interpretation is not full. Therefore, we consider it appropriate to define a pension as a state social and legal instrument that guarantees regular social support in the form of monthly cash payments from special funds and / or state budget funds, which is granted for a fixed term in the amount that may not be less than the subsistence level, is periodically recalculated and terminated only in cases provided by law.

Key words: *pension, social security, constitutional guarantees, social support, pension provision.*

Постановка проблеми. Питання регулювання пенсійних правовідносин завжди посідало важливе місце в державній політиці. Перш за все це пов'язано з необхідністю впровадження справедливої та економічно обґрунтованої системи призначення пенсій та їх виплат, яка певною мірою є символічним індикатором ефективності правової системи соціального забезпечення. В цьому контексті варто згадати М. Шумила, який відзначив, що пенсійне забезпечення, як окремий важливий елемент соціальної політики, знаходиться в авангарді соціальних реформ. Саме тому питання пенсійного забезпечення викликають як суспільно-політичну, так і правову дискусію [1, с. 159]. Особливо актуальними й такими, що потребують теоретичного та практичного розкриття, є проблеми пенсійного забезпечення внутрішньо переміщених осіб, вирішення яких неможливе без глибокого вивчення самого поняття пенсії та вдосконалення його наукового визначення.

Пенсія є досить складним та різнобічним правовим поняттям. Науковий пошук

у сфері дослідження теоретичного поняття пенсії та пенсійного забезпечення надає можливість не просто отримати певне визначення цього поняття та характерні його риси але здійснити ґрунтовний аналіз теоретико-правових засад пенсійного забезпечення загалом без виокремлення видів пенсійного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем науково-теоретичного визначення поняття пенсії займалися як сучасні науковці, так і правники радянського періоду, серед яких слід виділити Ачаркана В., Андрєєва В., Шалієвську Л., Бойка М., Іванова Р., Синчук С., Шумила М. та ін.

Не дивлячись на ґрунтовні висновки, запропоновані цими та іншими науковцями щодо теоретичного визначення поняття пенсії, досі єдиної дефініції цього поняття, яка б одноставно сприймалася в правовій науці, немає. До того ж більшість запропонованих визначень понять пенсії не розкриває усієї суті цього соціально-правового інституту та не відповідає сучасним принципам пенсійно-

го забезпечення. При цьому велика частина існуючих наукових доробок у цій сфері взагалі ґрунтується на радянській правовій базі. Тож актуальність глибокого дослідження поняття пенсії є очевидною.

Метою статті є дослідження поняття пенсії з правової точки зору та формування його визначення із врахуванням принципів пенсійного забезпечення та особливостей чинної нормативно-правової бази.

Виклад основного матеріалу. Пенсія – це найпоширеніший в Україні вид соціального забезпечення. Станом на травень 2021 року в Україні налічувалося 11019,2 тис. пенсіонерів [2]. У цю кількість включено лише пенсіонерів, які отримують виплати від ПФУ та не враховано отримувачів соціальних виплат, що перебувають на обліку в органах соціального захисту. Однак, навіть враховуючи таку кількість пенсіонерів, які отримують різноманітні пенсійні виплати, єдиного визначення поняття пенсії та пенсійного забезпечення науковці не виробили.

Особлива роль пенсії втілена у формі конституційної гарантії, адже пенсії мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [3]. Тому в державі мають існувати конституційно-правові механізми, які дозволять як майбутнім, так і чинним пенсіонерам захистити свої права та інтереси ще на рівні формування пенсійного законодавства України [4; 5]. У цьому контексті ключову роль дослідники відводять парламенту як єдиному законодавчому органу держави [6], а також органу, який повинен забезпечити належний контроль за дотриманням соціальних гарантій в Україні [7].

Термін «пенсія» у сучасній доктрині права соціального забезпечення походить від латинського слова «*pensio*», що буквально означає «платіж». У деяких словниках під пенсією розуміють регулярні грошові виплати як форму матеріального забезпечення непрацездатних [8]. Схоже визначення пенсії знаходимо у Великому енциклопедичному юридичному словнику, проте в ньому надається більш широке тлумачення цього поняття. Зокрема, зазначається, що під пенсією слід розуміти грошову виплату, що здійснюється, як правило, один раз на місяць зі спеціально створених фондів особам, які брали участь у системі пенсійного страхування, у

разі втрати частково або повністю працездатності для реалізації своїх прав та свобод у повному обсязі [9, с. 614].

Інші джерела надають більш розгорнуте тлумачення функціональної складової цього поняття, визначаючи пенсію як регулярну грошову виплату – матеріальне забезпечення по старості, інвалідності, за вислугу років, при втраті годувальника [10, с. 380].

Водночас досить виважене визначення поняття пенсії надає Шумило М. М.: «один із правових інструментів реалізації державою своєї соціальної функції через органи спеціальної компетенції, яка знаходить своє вираження у щомісячному матеріальному (грошовому) забезпеченні» [11, с. 11].

На думку Астрахана Є. І., під пенсією слід розуміти періодичні виплати, які здійснюються для матеріального забезпечення громадян у зв'язку зі старістю, інвалідністю, вислугою років чи у зв'язку зі смертю годувальника [12, с. 339]. Саме цей науковець вперше на радянському науковому просторі сформулював наукове визначення пенсії.

Своєю чергою, Ачаркан В. А. доповнив визначення поняття пенсії двома суттєвими ознаками, визначивши, що пенсія за своєю суттю є грошовим утриманням за минулу працю чи іншу суспільно-корисну працю та постійним основним засобом існування [13, с. 58].

Досить цікаве термінологічне тлумачення пенсії запропоновано Гуциним І. В., правником радянського періоду, який визначає пенсію як щомісячні виплати аліментарного характеру, що фінансуються державою та колгоспами. При цьому важливою особливістю пенсії він вважає джерела її фінансування (державні та колгоспні кошти), а також безпосередню залежність розміру пенсії від тривалості трудового стажу та розміру колишнього заробітку [14, с. 40].

Андрєєв В. С. наголошує, що пенсія – це особливий вид забезпечення, якому притаманні такі основні ознаки: пенсія надається громадянам, які працюють або займаються іншою діяльністю на благо соціалістичного суспільства; пенсія виплачується у старості та при настанні непрацездатності замість заробітної плати, фінансування виплати пенсій здійснюється з коштів національного доходу без відрахувань із заробітної плати працездатних осіб [15, с. 122].

Бойко М. Д. визначає поняття пенсії у сучасному її розумінні як «грошову виплату (з розрахунку на місяць), яка призначається відповідно до встановлених державою правил громадянам, що досягли визначеного законом пенсійного віку, чи які набули спеціального стажу (вислуги років) вказаної тривалості або яким встановлена інвалідність, чи які втратили годувальника за рахунок коштів, асигнованих на ці цілі державою з державного бюджету, з Пенсійного фонду, з Накопичувального пенсійного фонду та з недержавних пенсійних фондів» [16, с. 132]. Це визначення є максимально наближеним до сучасного визначення пенсії у чинному законодавстві та більшою мірою відповідає принципам сучасного пенсійного забезпечення.

Шалієвська Л. І. підкреслює, що пенсія – це «систематична грошова виплата, яку здійснюють відповідні суб'єкти (згідно з законом чи договором) з метою компенсації втраченого (або зменшеного) заробітку та (чи) доходу внаслідок припинення трудової діяльності» [17, с. 132]. Слід також погодитися з цією дослідницею стосовно того, що існують певні відмінності між пенсією та іншими виплатами соціального характеру. Зокрема, пенсія призначається при настанні ситуацій, які дають на це право, її розмір визначається з урахуванням величини та характеру стажу працівника; пенсія встановлюється виключно у грошовій формі як частина раніше відрахованої заробітної плати і виплачується конкретному громадянину; пенсія призначається довічно але періодично переглядається, коли з'являються додаткові відомості про участь пенсіонера у трудовій діяльності. Водночас спірним є твердження щодо довічності пенсії, адже пенсія може призначатися як довічно, так і на певний строк, наприклад на період встановлення групи інвалідності або до досягнення повноліття у випадку призначення пенсії неповнолітній дитині у разі втрати годувальника.

Законодавче визначення пенсії міститься в Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Зокрема, у статті 1 зазначено: «пенсія – щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого цим Законом пенсійного віку чи визнання її особою

з інвалідністю, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених цим Законом» [18].

Враховуючи наведені означення понять, можна говорити про те, що до головних ознак, які відображають сутність пенсії, відносяться: регулярність (отримання пенсії має регулярний характер), індивідуальність (розмір пенсії встановлюється індивідуально для кожного пенсіонера і залежить від особисто набутого страхового стажу та заробітку), обов'язковий грошовий вираз (незалежно від виду пенсії вона має виключно грошове вираження).

Як вже відзначалося, деякі радянські вчені, при тлумаченні поняття пенсії, підкреслювали її аліментарний характер, з цього виокремлювали такі ознаки пенсії, як аліментарність та періодичність. Водночас окрім зазначених ознак Іванова Р. І. наголошує на тому, що пенсія має ще й таку ознаку, як призначення її за особливі заслуги перед державою [19, с. 143].

Дійсно, розширення кола ознак пенсії саме цією ознакою є доречним, особливо зважаючи на те, що Україна на законодавчому рівні гарантує пенсію за особливі заслуги перед Україною громадянам, які мають значні заслуги у сфері державної, громадської або господарської діяльності, досягнення у галузі науки, культури, освіти, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту тощо [20].

Доречно відзначити думку Бойка М. Д. щодо виключно матеріального характеру пенсії. Він зазначає, що «оскільки в солідарній системі пенсійного забезпечення пенсії трудового характеру пов'язані з трудовою діяльністю пенсіонера в минулому та залежать (окрім пенсій з інвалідності та у зв'язку із втратою годувальника, пов'язаних із трудовим каліцтвом або професійним захворюванням) від робочого стажу, тобто протягом якого часу сплачувалися внески до Пенсійного фонду, та їх розміру, системі накопичувального пенсійного забезпечення пенсія надається за наявності відповідної суми на особистому накопичувальному пенсійному рахунку літньої людини та залежно від її розміру, а в системі недержавного пенсійного страхування – залежно від добровільних пенсійних внесків до недержавного пенсійного фонду» [16, с. 142].

Як вбачається, багато науковців при вивченні поняття пенсії, вдаючись до харак-

теристика поняття та визначення ознак, виокремлюють джерело фінансування пенсії: державні кошти, кошти Пенсійного фонду тощо.

Не можна не відзначити позицію Синчук С. М., яка поняттю пенсії надає таке тлумачення: «щомісячна довгострокова виплата, яка призначається та виплачується особі у випадку настання пенсійного віку, інвалідності, втрати годувальника чи вислуги років за рахунок коштів Пенсійного фонду України чи бюджетів різних рівнів та є основним джерелом доходу особи» [21, с. 55]. Це визначення практично базується на тлумаченні поняття пенсії науковцями радянського періоду, однак визначено інше джерело фінансування – кошти Пенсійного фонду та бюджетів різних рівнів. Слід погодитися, що призначення пенсії має на меті матеріальне довгострокове (найчастіше довічне) забезпечення у грошовому виразі. При цьому пенсія, беззаперечно, відіграє роль основного джерела доходу (хоча й не обов'язково має ним бути, бо отримання пенсії не перешкоджає працювати за трудовим договором або отримувати будь-які інші доходи у спосіб, не заборонений законодавством). Водночас досить суперечливим є введення в дефініцію поняття пенсії такого джерела її фінансування, як «бюджети різних рівнів». Через дефіцит коштів Пенсійного фонду України він частково наповнюється з Державного бюджету, водночас місцеві бюджети не беруть участі у фінансуванні пенсійних виплат.

Необхідно наголосити, що, не дивлячись на відсутність єдиного науково-теоретичного визначення поняття пенсії, все ж таки у більшості з запропонованих дефініцій є єдиний об'єднуючий елемент – правовий характер цієї виплати. Незважаючи на джерела фінансування, сама теоретична сутність пенсії, визначена науковцями, залишається незмінною – грошова виплата соціального характеру.

Загалом, проаналізувавши дефініції пенсії, запропоновані науковцями радянського періоду, можна виділити деякі головні ознаки термінологічного тлумачення цього поняття:

- визначення виду пенсії (майже кожне визначення пенсії, запропоноване радянськими науковцями, містить чіткий перелік видів пенсій, які були визначені законодавством того часу);

- періодичність виплати (у визначеннях акцентується, що пенсія є періодичною виплатою, у деяких дефініціях зазначений більш конкретний період – щомісячна виплата);

- можливість отримання пенсії за суспільно корисну працю (деякі тлумачення поняття пенсії визначають, що право на її отримання набувають громадяни за суспільно корисну працю. Зазначена ознака характерна виключно радянському визначенню поняття пенсії).

Не можна оминати, що у питанні пенсійного забезпечення основною характерною рисою та загалом метою є безпосереднє отримання грошових коштів – пенсії. А тому дещо суперечливими є твердження деяких науковців, зокрема Т. Кравчук, яка визначає пенсійне забезпечення як форму матеріального забезпечення фізичних осіб – суб'єктів і загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, і недержавного пенсійного забезпечення у вигляді пенсій, а також у вигляді соціальних послуг, які формуються за рахунок страхових внесків, що сплачуються за кошти юридичних та/або фізичних осіб, державного й місцевого бюджетів, цільових фондів та акумулюються на банківських рахунках Пенсійного і Накопичувального фондів, недержавних пенсійних фондів, банківських установ [22]. *Адже основне призначення пенсійного забезпечення, як вже зазначалося, – виплата грошових коштів та їх отримання пенсіонерами, а зовсім не надання адміністративних послуг соціального спрямування.*

Важливо розмежовувати також поняття пенсійного забезпечення та пенсійної системи. Адже з огляду на властивості пенсійного забезпечення пенсійна система за допомогою комплексу інститутів та правових механізмів за допомогою яких здійснюється формування та розподіл фінансових ресурсів, покликана реалізовувати цілі пенсійного забезпечення.

Розгляд питання теоретичного поняття пенсії як соціально-правового явища нерозривно пов'язаний із теоретико-правовими засадами пенсійного забезпечення, а тому важливу роль відіграє розумінням принципів пенсійного забезпечення. Як влучно відзначив Шумило М. М., «принципи пенсійного забезпечення повинні не тільки визначати

чинні правові положення, але і виконувати прогностичну функцію, вказуючи на шляхи розвитку як законодавства, так і науки права соціального забезпечення в цілому і пенсійного забезпечення зокрема» [23, с. 116].

Під принципами пенсійного забезпечення Скакун О. Ф. розуміє загальноприйнятті ідейні норми, які мають найвищий авторитет та слугують основними засадами правового регулювання суспільних відносин [24, с. 242].

Досить широкий перелік принципів пенсійного забезпечення наводить Ждан М. Д., відносячи до них принцип загальності та доступності умов реалізації прав на пенсію; принцип особистої відповідальності працівника за рівень свого матеріального забезпечення при виході на пенсію; принцип забезпечення пенсією на рівні не нижче від прожиткового мінімуму; принцип багатоманітності видів пенсійного забезпечення; принцип диференціації умов пенсійного забезпечення; принцип обов'язковості державного пенсійного страхування для усіх найманих і самозайнятих працівників та призначення пенсій тільки тим, хто сплачував внески; принцип права вибору пенсійних виплат та поєднання пенсійного забезпечення з іншими соціальними виплатами; принцип здійснення пенсійного забезпечення за рахунок коштів державного Пенсійного фонду; принцип здійснення пенсійного забезпечення державними органами [25, с. 45].

У чинному законодавстві визначені принципи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, до них віднесено:

- законодавче визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

- обов'язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством, а також осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, фізичних осіб – підприємців;

- право на добровільну участь у системі загальнообов'язкового пенсійного страхування осіб, які не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню;

- заінтересованості кожної працездатної особи у власному матеріальному забезпеченні після виходу на пенсію;

- рівноправності застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат та виконання обов'язків стосовно сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;

- диференціації розмірів пенсій залежно від тривалості страхового стажу та розміру заробітної плати (доходу);

- солідарності та субсидування в солідарній системі;

- фінансування видатків на виплату пенсій, надання соціальних послуг за рахунок страхових внесків, бюджетних коштів і коштів цільових фондів;

- спрямування частини страхових внесків до накопичувальної системи пенсійного страхування для здійснення оплати договорів страхування довічної пенсії й одноразової виплати залежно від розмірів накопичень застрахованої особи з урахуванням інвестиційного доходу [18, ст. 7].

Однак поняття пенсійного забезпечення та загальнообов'язкового державного пенсійного страхування не є тотожними, тому що під останнім слід розуміти гарантовану державою систему заходів щодо забезпечення громадян у старості, на випадок хвороби, втрати працездатності тощо. Тобто, це *система, завдяки якій буде реалізовано пенсійне забезпечення*, іншими словами *загальнообов'язкове державне пенсійне страхування є своєрідною передумовою, яка передує настанню та реалізації права пенсійного забезпечення*.

Ряд науковців схиляється до думки, що для повного розкриття сутності поняття пенсійного забезпечення його слід розглядати з декількох точок зору. Гуцалова Ю. Є. пропонує вивчати це поняття з правової, гуманітарної та фінансової точок зору, визнаючи, що пенсійне забезпечення, як правова категорія, є конституційною гарантією матеріального забезпечення населення України, шляхом щомісячних грошових виплат у зв'язку з настанням таких подій, як інвалідність, втрата годувальника, старості у розмірах не нижче від прожиткового мінімуму, встановленого законом. Із гуманітарної точки зору пенсійне забезпечення являє собою спосіб боротьби з бідністю шляхом матеріальної підтримки непрацездатних осіб за умов настання різних соціальних ризиків, які призводять до зникнення або суттєвого

зниження доходів людини, що дозволяє реалізувати найбільшу цінність на землі – право людини на життя. З фінансової точки зору пенсійне забезпечення – це важлива складова фінансової політики держави, яка передбачає фінансове, організаційно-правове регулювання, заходи щодо матеріального забезпечення непрацездатних громадян та громадян, які не набули права на пенсію [26, с. 88].

Схоже бачення стосовно багатосторонності пенсійного забезпечення має Буряченко О.Є., який відзначає, що пенсійне забезпечення можна розглядати в трьох різних аспектах: юридичному, соціальному та економічному. В юридичному сенсі пенсійне забезпечення являє галузь законодавства у сфері регулювання правовідносин, пов'язаних з утриманням суспільством непрацездатних осіб. З соціальної точки зору пенсійне забезпечення виступає сукупністю видів і форм утримання суспільством і за рахунок суспільства непрацездатних через вік (старі, діти) або у зв'язку зі станом здоров'я. В економічному сенсі пенсійне забезпечення є частиною загальнонаціонального доходу, який використовується з метою утримання непрацездатних [27, с. 96].

Виходячи з означеного, можна стверджувати, що більшість існуючих визначень поняття пенсії зводиться до його окреслення як різновиду грошового забезпечення, яке за своєю суттю є формою соціальної підтримки громадян у визначених законодавством ситуаціях, як правило при досягненні певного віку та наявності відповідного страхового стажу.

Враховуючи множинні науково-теоретичні визначення поняття пенсії та її нормативно-правове визначення, можна виокремити ключові характеристики пенсії, до яких слід віднести:

- конституційно-правову гарантію призначення пенсії при настанні певних обставин;
- виключно законодавче регулювання питань призначення, перерахунку та припинення пенсії;
- взаємозалежність розміру пенсії від наявного стажу та минулої заробітної плати, з якої сплачено страхові внески;
- законодавчо встановлене джерело фінансування пенсій.

Як зазначалося вище, пенсія є конституційною гарантією. Тобто, зазначений вид соці-

альної підтримки посідає в Україні важливе місце й перебуває під особливим захистом. При цьому зміст конституційного права на пенсію полягає саме в обов'язку держави здійснювати соціальну фінансову підтримку у випадках, передбачених законом [28, с. 29]. До того ж правова система загалом має бути ближчою та доступнішою до основної соціальної цінності – людини [29; 30].

З огляду на зазначене можна стверджувати, що перші доробки у напрямку наукового пошуку дефініції поняття пенсії належать науковцям радянського періоду. Надалі правова наука акумулювала розроблені термінологічні поняття пенсії саме базуючись на теоретичних основах правників радянського періоду, які, звичайно, витікали з чинних на той момент правих норм.

Однак саме наукові пошуки юристів-теоретиків періоду СРСР надали можливість виробити базові дефініції загального визначення поняття пенсії, в яких втілено фундаментальні характеристики цього поняття, що відображають саму суть її правової категорії.

Сучасні наукові дослідження щодо розуміння поняття пенсії значно змінилися, особливо в питанні визначення джерел фінансування. Однак і до цього часу немає єдиного розуміння того, чи слід вважати пенсію винагородою за минулу працю, чи все ж таки пенсія є певним аліментарним платежем.

На наше переконання, аліментарний характер мають лише соціальні пенсії, пенсії за віком не мають аліментарної складової. Адже призначення та визначення розміру пенсії за віком залежить від наявності відповідного стажу та минулих заробітків, за які сплачено страхові внески. Тобто, пенсію у її широкому розумінні некоректно розглядати як абсолютно аліментарну виплату, та при цьому неправильно було б і вважати її винагородою за минулу працю.

Висновки. Пенсія перебуває під особливим правовим захистом та є фундаментальним соціальним правом. При цьому право на пенсію не є абсолютним, воно в першу чергу полягає в обов'язку держави здійснювати призначення, виплату та перерахунок пенсії в чітко визначених законодавством випадках.

Сучасне науково-теоретичне визначення поняття пенсії переважно сформовано на доробках науковців радянського періоду,

а тому не повною мірою відображає її соціально-правове значення та в окремих випадках не відповідає головним її ознакам і принципам. Існуючі наукові визначення зводяться до характеристики пенсії як різновиду соціальної допомоги, що реалізується у формі систематичної грошової виплати, яка призначається як правило при досягненні певного віку та наявності відповідного страхового стажу. Однак слід враховувати, що головними ознаками пенсії, які відображають її сутність, є регулярність, індивідуальність та обов'язкове грошове вираження. Головна мета пенсії – довгострокове, найчастіше довічне, соціальне забезпечення у грошовому виразі.

Виходячи з аналізу існуючих доробків у сфері науково-теоретичного визначення поняття пенсії та беручи до уваги чинне законодавство, можна говорити про те, що більшість визначень поняття пенсії є неповними та не окреслюють основних ознак і саму суть пенсії, а тому визначення поняття пенсії потребує вдосконалення. Вважаємо, що поняття пенсії доцільно визначити як державний соціально-правовий інструмент, який гарантує регулярну соціальну підтримку у формі щомісячної грошової виплати за рахунок спеціальних фондів та/або коштів державного бюджету, яка призначається на певний строк або довічно та у розмірі, що не може бути меншим за прожитковий мінімум, періодично перераховується та припиняється виключно у випадках, передбачених законом.

Список використаних джерел:

1. Шумило М. М. Правовідносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2016. 680 с.
2. Інформація щодо чисельності отримувачів пенсій через банки та виплатні об'єкти поштового зв'язку за травень 2021 року. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2133202-informatsiya-shhodo-chyselnosti-otrymuvachiv-pensij-cherez-banku-ta-vyplatni-ob-yekty-poshtovogo-zv-yazku-za-traven-2021-roku/> (Дата звернення: 26.09.2021).
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Нестерович В. Ф. Громадськість як суб'єкт впливу на прийняття нормативно-правових актів: аргументи «за» та «проти». *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. № 1. С. 92–101.
5. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові види громадської експертизи в Україні. *Експерт*. 2018. № 2. С. 67–76.
6. Мищак І. М. Конституційно-правові аспекти реалізації народними депутатами України права законодавчої ініціативи. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2011. № 3(6). С. 56–61.
7. Мищак І. М. Деякі питання удосконалення контрольної функції парламенту. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2010. № 3. С. 37–43.
8. Мельничук О. С. Словник іншомовних слів. Київ : Київська книжкова фабрика, 1977. 775 с.
9. Шемчушенко Ю. С. Великий енциклопедичний юридичний словник. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 992 с.
10. Словарь иностранных слов. Русский язык. 18-е издание. Москва, 1989. 624 с.
11. Шумило М. М. Правове регулювання пенсійного забезпечення державних службовців : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2009. 20 с.
12. Александрова Н. Г. Советское трудовое право : учебник. Москва : Юридическая литература, 1946. 481 с.
13. Ачаркан В. А. Государственные пенсии. Москва : Юридическая литература, 1967. 165 с.
14. Гущин И. В. Советское право социального обеспечения: вопросы теории. Москва, 1983. 176 с.
15. Андреев В. С. Право социального обеспечения в СССР. Москва : Юридическая литература, 1971. 304 с.
16. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України : посібник. Київ : Олан, 2004. 312 с.
17. Шалієвська Л. І. До питання про сутність пенсійного забезпечення населення України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 130–139.
18. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 49–51. Ст. 376.

19. Иванова Р. И. Правоотношения по социальному обеспечению в СССР. Москва: МГУ, 1986. 176 с.

20. Про пенсії за особливі заслуги перед Україною: Закон України від 1 червня 2000 року № 1767-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 35. Ст. 289.

21. Синчук С. М., Буряк В. Я. Право соціального забезпечення України: навчальний посібник. Київ: Знання, 2003. 306 с.

22. Кравчук Т. В. Пенсійне забезпечення у разі втрати годувальника у солідарній пенсійній системі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2008. 20 с.

23. Шумило М. М. Принципи пенсійного забезпечення. *Вісник Одеського національного університету*. 2010. Т. 15. Вип. 1. С. 112–117.

24. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Київ: Алерта, 2013. 524 с.

25. Ждан М. Д. Особливості реалізації права на пенсію науковими (науково-педагогічними) працівниками: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2007. 172 с.

26. Гуцалова Ю. Є. Фінансово-економічна сутність пенсійного забезпечення в Україні. *Економічний вісник*. 2015. № 2. С. 86–93.

27. Буряченко О. Є. Сутність поняття пенсійного забезпечення в науковому дискурсі. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 2 (49). С. 90–97.

28. Галкін В. Пенсійне забезпечення внутрішньо переміщених осіб в аспекті конституційного обов'язку держави. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. № 1(93). С. 25–34. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.93.25-34>

29. Kaminska, N., Loshchykhin, O., Romanova, N. The role of the OSCE in ensuring gender equality into policies and practices. *Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools*. 2019. No 34(4). P. 87–91. URL: <https://farplss.org/index.php/journal/article/view/662> (Дата звернення: 26.09.2021).

30. Kortukova T., Kaminska N., Dei M., Blahodarnyi A. COVID-19: Regulation of Migration Processes in The European Legal Area. *Cuestiones Políticas*. 2020. Vol. 38. P. 321–332. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/34328> (Дата звернення: 26.09.2021).

31. Neal A. C. European Labour Law and Social Policy: Cases and Materials. *Social Dialogue, Industrial Relations and Labour Law*. Vol. I. The Hague: Kluwer Law International, 2002. 545 p.

References:

1. Shumylo, M. M. (2016). *Pravovidnosyni u sferi pensijnogo zabezpechennya v Ukrayini: monografiya*. Kyiv: Nika-Centre [in Ukrainian].

2. *Informaciya shhodo chiselnosti otrimuvachiv pensiy cherez banky ta vyplatni obyekty poshtovogo zvyazku za traven' 2021 roku*. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2133202-informatsiya-shhodo-chyselnosti-otrymuvachiv-pensij-cherez-banky-ta-vyplatni-ob-yeekty-poshtovogo-zv-yazku-za-traven-2021-roku/> (Last accessed: 26.09.2021) [in Ukrainian].

3. Verkhovna Rada Ukrainy. (1996). *Konstytutsiya Ukrainy vid 28.06.1996 r.* No 254к/96-ВР. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, No 30, st. 141 [in Ukrainian].

4. Nesterovych, V. F. (2014). Hromads'kist' yak sub'yekt vplyvu na pryynyattya normatyvno-pravovykh aktiv: arhumenty «za» ta «proty». *Naukovyy visnyk L'vivs'koho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav, Seriya urydychna*, 1, 92–101 [in Ukrainian].

5. Nesterovych, V. F. (2018). *Konstytutsiynopravovi vydy hromads'koyi ekspertyzy v Ukrayini*. *Ekspert*, 2, 67–76 [in Ukrainian].

6. Myshchak, I. M. (2011). *Konstytutsiynopravovi aspekty realizatsii narodnymy deputatamy Ukrainy prava zakonodavchoi initsiatyvy*. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 3(6), 56–61 [in Ukrainian].

7. Myshchak, I. M. (2010). *Deiaki pytannia udoskonalennia kontrolnoi funktsii parlamentu*. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 3, 37–43 [in Ukrainian].

8. Mel'nychuk, O. S. (1977). *Slovník inshomovnih sliv*. Kyiv: Kyivs'ka knyzhkova fabryka [in Ukrainian].

9. Shemchushenko, Ju. S. (2007). *Velikij enciklopedichnij juridichnij slovník*. Kyiv: Juridichna dumka [in Ukrainian].

10. *Slovar' inostrannykh slov. Russkij jazyk*. (1989). 18-e izdanie. Moscow [in Russian].

11. Shumylo, M. M. (2009). *Pravove reguljuvannja pensijnogo zabezpechennja*

- derzhavnih sluzhbovciv*: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. Odesa: Odes'ka juridichna akademiya [in Ukrainian].
12. Aleksandrova, N. G. (1946). *Sovetskoe trudovoe pravo: uchebnik*. Moscow: Juridicheskaja literatura [in Russian].
13. Acharkan, V. A. (1967). *Gosudarstvennye pensii*. Moscow: Juridicheskaja literatura [in Russian].
14. Gushhin, I. V. (1983). *Sovetskoe pravo social'nogo obespechenija: voprosy teorii*. Moscow: Science and technology [in Russian].
15. Andreev, V. S. (1971). *Pravo social'nogo obespechenija v SSSR*. Moscow: Juridicheskaja literatura [in Russian].
16. Boyko, M. D. (2004). *Pravo social'noho zabezpechennia Ukrainy: posibnyk*. Kyiv: Olan [in Ukrainian].
17. Shaliyevs'ka, L. I. (2018). Do pytannia pro sutnist' pensijnogo zabezpechennya naselennya Ukrainy. *Naukoviy visnyk L'vivs'kogo derzhavnogo universitetu vnutrishnih sprav*, 1, 130–139 [in Ukrainian].
18. Verkhovna Rada Ukrainy. (2003). Pro zagal'noobov'yazkove derzhavne pensijne strahuvannya: Zakon Ukrainy No 1058-IV. *Vidomosti Verhovnoy Rady Ukrainy*, 49–51 [in Ukrainian].
19. Ivanova, R. I. (1986). *Pravootnosheniya po social'nomu obespecheniju v SSSR*. Moscow: MGU [in Russian].
20. Verkhovna Rada Ukrainy. (2000). Pro pensiyi za osoblyvi zaslugy pered Ukrainoyu: Zakon Ukrainy No 1767-III. *Vidomosti Verhovnoy Rady Ukrainy*, 35, st. 289 [in Ukrainian].
21. Synchuk, S. M. & Burak, V. Ya. (2003). *Pravo social'noho zabezpechennya Ukrainy: navchal'nyy posibnyk*. Kyiv: Znannya [in Ukrainian].
22. Kravchuk, T. V. (2008). *Pensiine zabezpechennia u razi vtraty hodovalnyka u solidarniy pensijnyy systemi Ukrainy*: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.05. Odesa [in Ukrainian].
23. Shumylo, M. M. (2010). Pryntsypy pensijnogo zabezpechennia. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universitetu*, t. 15, vyp. 1, 112–117 [in Ukrainian].
24. Skakun, O. F. (2013). *Teoriya derzhavy i prava: pidruchnyk*. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].
25. Zhdan, M. D. (2007). *Osoblyvosti realizatsii prava na pensiyu naukovymy (naukovo-pedahohichnymy) pratsivnykamy*: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Kharkiv [in Ukrainian].
26. Hutsalova, Yu. Ye. (2015). Finansovo-ekonomichna sutnist pensijnogo zabezpechennya v Ukrayini. *Ekonomichniy visnyk*, 2, 86–93 [in Ukrainian].
27. Buriachenko, O. Ye. (2015). Sutnist poniattya pensijnogo zabezpechennya v naukovomu diskursi. *Teoriya ta praktyka derzhavnogo upravlinnya*, vyp. 2 (49), 90–97 [in Ukrainian].
28. Halkin, V. (2021). Pensijne zabezpechennja vnutrishn'o peremishhenih osib v aspekti konstitucijnogo obov'jazku derzhavi. *Visnik Lugans'kogo derzhavnogo universitetu vnutrishnih sprav imeni E.O. Didorenka*, 1 (93), 25–34. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.93.25-34> [in Ukrainian].
29. Kaminska, N., Loshchykhin, O., Romanova, N. (2019). The role of the OSCE in ensuring gender equality into policies and practices. *Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools*, 34 (4), 87–91. URL: <https://farplss.org/index.php/journal/article/view/662> (Last accessed: 26.09.2021).
30. Kortukova, T., Kaminska, N., Dei, M., Blahodarnyi, A. (2020). COVID-19: Regulation of Migration Processes in The European Legal Area. *Cuestiones Políticas*, vol. 38, 321–332. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/34328> (Last accessed: 26.09.2021).
31. Neal, A. C. (2002). *European Labour Law and Social Policy: Cases and Materials. Social Dialogue, Industrial Relations and Labour Law*. Vol. I. The Hague: Kluwer Law International.

Стаття надійшла до редакції 28 вересня 2021 р.